

Dömötör János:

KULTÚRÁLIS MŰHELY ÉS KÖZÖSSÉGTEREMTÉS

Az erősödő centralizáció és az MDP vezetése értelmiség iránti bizalmatlanságának fokozódása következményeként 1949-ben az irodalmi, tudományos, művészeti társaságokat feloszlatták. Kibontakozóban lévő társadalmi reformmunk egyik első fecskéjeként újra megkezdhetik működésüket, az értelmiségi műhely szerepét is betöltő új, illetőleg újjáalakult művészeti, irodalmi társaságok. Úgy gondolom, hogy ebben a helyzetben nem érdektelen a kulturális műhelyek, s benne a művészi alkotói tevékenység és a közösség kapcsolatának elemzése. Előadásomban egy topográfiaiilag helyi, de jelentőségében azon túlnövő két alkotói műhely, a vásárhelyi képzőművészeti és a Tornyai Társaságtörténeté, eredményeit, hatását tekintem át. A tanulságok jó része máig terjedően általánosítható.

Úgy gondolom röviden indokolt szólni a városról, amelyben a két műhely, két közösség kibontakozott, létezett. Hódmezővásárhely, alföldi társaihoz hasonlóan a sajátos kelet-közép európai mezővárosi fejlődés útját járta. Jelentőslakosságszám, melynek jó része a tanyavilágban élt, és igen alacsony fokú urbanizáció voltak a fő jellemzői ennek a településformának. A századfordulón (1900-as népszámlálás) népességszámban Vásárhely a hatodik helyet foglalta el a történelmi Magyarország városai között. Csak Budapest, Debrecen, Szeged, Szabadka, Pozsony előzték meg. Mögötte volt viszont ezköben például Zágráb, Kolozsvár is.

A város lakóinak szellemi arculatát, mint a Tiszántúlon általában a protestáns, közelebbről a kálvinista hagyomány világis, racionális, olykor anyagias gondolkodása befolyás-

lyásolta. Ezt az itt élő értelmiség számára a református-gimnázium közvetítette. A politikai arculat szempontjából erőteljes volt a szabadságharcos, 48-as eszmék hatása és ezzel összefüggésben a Kossuth kultusz. Itt külön kell szólni arról, hogy ez a városban az általánosnál is hangsúlyosabban jelentkezett, mert itt működött a Nagy György vezette országos Köztársasági Párt központja is. Az államformát illetően ez a Köztársasági Párt radikálisabb törekvéseket vallott, mint az akkori Szociáldemokrata Párt, hiszen annak célkitűzéseiben nem szerepelt az államforma megváltoztatása. Nem kis üldöztetésben volt része a hatalom részéről működésének bő fél évtizedében néhány év alatt eléggé kiterjedt szervezeti hálózatot magáénak mondható mozgalomnak.

Ebben a mezővásorban azonban a századforduló idején, elsősorban az itteni művészek hatására élénk társadalmi, szellemi élet volt tapasztalható. Ady Endre éppen ezzel kapcsolatban védte meg 1910-ben a Jövendő című helyi folyóiratban szenvedélyes mondatokban a várost a "paraszt Párizs" kifejezés irónikus hangsúlyától. A képzőművészet, mely ennek a szellemi pezsgésnek motorjaként szerepelt, annak ellenére tudott hatni, hogy csak igen későn jelent meg a város életében. (Nem jelöltette ez azt, hogy a művészet teljesen hiányzott volna az itt lakók mindennapjaiból, csak ezt az igényt a népművészet, mindenekelőtt a fazekasság, bútorművészet és a hímzés szolgálták.) A város első hivatásos képzőművészeinek Gosztonyi Józsefet tekinthetjük, aki a kor felső fokán sajátította el a mesterségbeli tudást, életpályájának rövidsége (minősége 34 évet élt) miatt azonban minden jó szándéka ellenére sem tudott komolyabb nyomot hagyni maga után.

A századfordulón létezett műhely kialakulásában nem nagy létszámú, de közösséget alkotó és a műterem falain túl is tevékeny művészgárda vett részt. Név szerint: Tornyai János, Endre Béla, Rudnay Gyula festő-, Pásztor János, Kallós Ede, Rubletzky Géza szobrászművészek tartoztak a szűkebb körhöz.

Társadalmi helyzetüket, fogadtatásukat kedvezően befolyásolta, hogy nagyobb részük a városban született, gyermekkoruktól itt nőttek fel, illetőleg családjuk kötődött a városhoz. Igaz természetesen az is, hogy a befogadás és elismerés az ittszületettségen, a művészek társadalmi aktivitásán, vállalt népművelői munkáján túl az alkotások is elősegítették. Elég egyetlen sajtóban publikált példát említeni a mű és a közönség közvetlen kapcsolatára. Tornyai 1908-as kiállításáról megjelent riportban megkérdezi a riportter a kiállító teremből kilépő parasztembert arról, hogy mi a véleménye az ott látottakról. A megkérdezett ezt válaszolta: "Körüljártam a határban". Ennél nagyobb elismerés a kérdezett részéről alig hangozhatott volna el. Ezt a kapcsolatot a helyi, akkori három napilap is kellő, bő információval, figyelemfelhívással szolgálta. Ezzel az említett, 1908-as Tornyai-kiállítással a három napilap 33 közleményben foglalkozott. Részletesen szólt az előkészületekről, a rendezésről és az egyes vásárlásokról is. Saját közösségüket illetően szintén kedvezőnek mondható, hogy lényegében egy korosztályhoz tartoztak, valamennyien két évtizeden (1865-1885) belül születtek. További vizsgálódásunkat Tornyaira és Endre Bélára kell irányítanunk, akik meghatározó egyéniségei voltak a műhelynek. Majdnem egy évben születtek ugyan (1869 illetőleg 1870), de ezen túl a két festőművész igen sokban különbözött egymástól. Tornyai János több gyermekes kisparaszti családból indult. Családján túli szűkebb környezetét a Susán városrész agrárproletárjai, néhány holdas földművesei, fuvarosai adták. Endre Béla viszont Szeged egyik előkelő, patricius családjának gyermekeként látott napvilágot. Anyai nagyszüleinek a tulajdonát képezte Szeged leg szebb műemléke, a romantikus stílusú, nemrég helyreállított úgynevezett Fekete-Ház. A család kultúra és művészszeretete, a mindennapi érintkezés itt kialakult halk tónusa, tapintata Endre Béla egyéniségének egy meghatározójává vált. Ez a visszafogottság és megértő segítőkészség készítette művésztársait arra, hogy "finomlelkű" állandó jelzővel illessék őt. Tornyai egyéniségére ettől teljesen eltérően a szenvedélyes-

ség, az indulat, sőt a nyersesség voltak a jellemzők. A két emberileg eltérő egyéniségű alkotó mégis - vagy éppen ezért! - a műhely tagjaként, több mint két évtizeden át eredményesen tudott együtt dolgozni. A művész kollektíva többi tagja koránt sem töltötte be a Tornyaiéhoz, Endrééhez hasonló jelentőségű szerepet, ezért egyéniségükkel külön nem szükséges foglalkoznunk. Viszont szólnunk kell a közösség egy szakmailag külső, de közvetlenségével, vidámságával, tréfás kedvével az együtt-léteket színesítő Kiss Lajosról, a kiváló - későbbi Kossuth díjas - néprajztudósról, aki 1912.-ig, Nyíregyházára történt távozásáig, mindennapi közelségben élt művészarátaival.

Ez az alkotói közösség kisugárzott a város kulturális közéletére is. A szellemi élet szinte minden kezdeményezése kapcsolatban állt ennek a műhelynek a tagjaival, alkotóival. Éppen művészi, alkotói elkötelezettségükkel, etikájukkal összhangban vesznek részt a szellemi élet legkülönbözőbb megnyilvánulásaiban. Kezdeményezéseiken túl nem egyszer konkrét munkában is megnyilvánul népművelő-közművelő éroszuk. Meghatározó szerepük volt, - elsősorban Tornyainak, - a vásárhelyi múzeum létrejöttében, megalapításában. A művészek javaslatára bővítették az 1904-es nagyszabású ipari és mezőgazdasági kiállítás népművészeti tárgyakkal berendezett úgynevezett szobával. Amikor azután - a Tornyai iránymutatása nyomán - Kiss Lajos által összegyűjtött három szobányi bútor, kerámia, himzés együttest szét kellett volna bontani, rávették a művészek a Városi Tanácsot, hogy az értékes anyag megőrzésére hozzon létre múzeumot. Ez 1904-1905-ben meg is történt. Ezen túl megalapították a Képzőművészeti Társaságot. A művészet népszerűsítésére megrendezték ismert alkotások élő-képét, sőt azt sem tartották rangjukon alulinak, hogy tanyai iskolákban művészeti ismeretterjesztő előadásokat tartsanak. Számos cikket is publikáltak a helyi újságokban. Egymás iránti szolidaritásuk a sajtóban is megmutatkozott. Pásztor János Kossuth téri Vízmérítőjét ("Rézlány") nem fogadta osztatlan tetszéssel a város lakossága, sőt a művet támadó cikk is megjelent

az egyik helyi lapban. Rudnay Gyula világos okfejtéssel, esztétikai megalapozottsággal védte meg művészkollégája alkotását az egyébként alacsony színvonalú írásművel szemben.

Az itt élő művészeknek a népművészet értékeit féltő gondolkodását, magatartását nagyszerűen fejezi ki az a magyar ipar és művelődés történetben egyedülálló vállalkozásuk, melylyel a Művészek Majolika és Agyagipari Telepét megalapították. A város egyike volt a magyar népi kerámia központjának, sőt mintegy 150 önálló iparosával a legnagyobb ilyen centrumnak tekinthető. A 19. század második felében azonban az olcsó, gyári köedény megjelenésével termékeik háttérbe szorultak. Tettek ugyan kétségbeesett kísérletet a versenyre, így jöttek létre a Csucsi városrész fazekasainak porcelánt utánzó, fehér mázas, kék mintás edényei, amelyek azonban meg sem közelítették a porcelán finomságát. A vásárhelyi művészek látva a fazekasság súlyos helyzetét, a népi kerámia értékeinek megmentésére, tovább éltetésére saját 1000 koronás befizetésekkel hozták létre, alapították meg az azóta is folyamatosan működő Majolikagyárat. Megérdemlik tehát, hogy nevük ezzel kapcsolatosan is megörökíttessék: Tornyai János, Endre Béla festő-, Kallós Ede, Pásztor János, Rubletzky Géza szobrászművészek voltak az alapító részvényesek. Persze tartozunk az igazságnak azzal, hogy a közösség néhány év alatt felbomlott. Először Tornyai János vette ki 1000 koronás alapító tőkéjét, majd a többiek kapcsolata is lazult a saját alapítású üzemmel. Legtovább Endre Béla maradt nemcsak résztulajdonosként, hanem tervezőként is a Majolikagyárban. A vásárhelyi művészet létrejöttének, virágzásának okait kutatva a művészeti irodalomban többféle megközelítéssel találkozhatunk. Vannak, akik a tájban keresik az összetevők egyikét, ez azonban néhány tízezer négyzetkilóméteren azonos. A népművészet jelenléte sem kizárólagos Hódmezővásárhelyen, így ezt a forrást is csak az általános kereteken belül vehetjük figyelembe. Magam leginkább azokkal értek egyet, akik a társadalmi be- és elfogadásban találják a műhely létezésének, virágzásának leg-

főbb feltételeit. Itt nem tekintették, még egyszerű paraszt-emberek sem, csodabogárnak a művészeket, hanem a társadalom hasznos tagjainak, akik ugyan nem ekével, kapával, kaszával, hanem ecsettel, ceruzával, vagy mintázó fával végzik a maguk hasznos munkáját.

Vásárhely kulturális élete a két világháború között a századfordulós pezsgés után szürkévé, eseménytelenné vált. Ennek oka részben a város súlyossá vált anyagi helyzetében, részben az új vezetők megváltozott, a kultúrára kevésbé érzékeny szemléletében található. Ez a változott szemlélet veszi el Tornyaitól műtermét, egymás után kétszer. Ennek hatására Tornyai eltávozik Budapestre. Majd egy évtizeden át súlyos alkotói válsággal küszködik, aminek bekövetkeztéhez jelentősen hozzájárult a szeretett szülővárossal megromlott kapcsolat is. Ekkor szégyenítette meg Móricz Zsigmond ország-világ előtt a várost "Ez a magyar kultúra?" című riportjában, leírva, hogy ebben a "nagy magyar városban" 1923 augusztusában egész hónapban egyetlen könyv sem kelt el. Móricznak tény-szerűen talán nem volt igaza, a lényeget illetően azonban igen. Egy könyvesboltban járt csak, és 5 működött akkor a városban. A bekövetkezett kétszer 7 sovány kulturális esztendő azonban lényeglátóan, jól érzékelté. A Vásárhelyről elköltözött és itt élő művészek 1926-ban megrendezett közös kiállítása alkalmából a polgármester nyilvánosan ismeri be, hogy mostoha gyermekként kezelték a művészetet és ígéretet is tesz a változtatásra. Történni azonban alig történt valami, egészen 1934-ig, a Tornyai Társaság megalakulásáig. Ez ugyan szervezett közösség volt, alapszabállyal és választott tisztikarral rendelkezett, azonban társadalmi önszerveződés útján jött létre és több mint egy évtizeden át várostörténeti jelentőségű tevékenységet folytatott.

Egy magyar középvárosban, amilyen Vásárhely is volt ez a társadalmi önszerveződés csak néhány lelkes embert jelentett. Mindenekelőtt azonban a kezdeményezés elindítójaként és az egész közösség szellemi motorjaként Galyasi Miklós neve ki-

vánkozik ide. Galyasi Miklósé, aki államtudori oklevelet szerzett ugyan a Máramarosszigetről Vásárhelyre menekült Jogakadémián, igazából azonban költő, művelődéspolitikus, és művészeti író volt. És még valamiről ez esetben hangsúlyosan kell szólnunk: igen nagy lokálpatrióta volt. Nem egyszer - kellő ironiával - idézték "Hódmező-Magyar-ország" koncepcióját. Mindenesetre szívvel, lélekkel, vendégszeretettel, baráti szavakkal, sőt az apai Reisinger pékség jövedelmével is szolgálta Vásárhely kultúráját. Némiképp bátorság kellett ahhoz, hogy - szokatlanul - élő személyről nevezzenek el irodalmi és művészeti társaságot. Röviddel a megalapítása után azonban kiderült, hogy ez milyen hasznosnak bizonyult. A Társaság gyűjteményes kiállítását, ünnepi estet rendezett az akkor már hatvanas éveiben járó Tornyai János festőművész tiszteletére; sőt azt is elérte, hogy csekély (havi 100 pengő) évjáradékot is megszavazott az akkori Városi Tanács Tornyai részére. Mindez oly mértékben meghatotta Tornyait, hogy 1936-ban egész tulajdonában lévő életművét (négy száz festményt és közel hatszáz grafikát) szülővárosának ajándékozta. Ma is ez képezi a Tornyai János Múzeum képzőművészeti gyűjteményének gerincét.

A megalakult Társaság némely tekintetben ugyan a Francia Akadémiát utánozta, mert a rendes tagoknak itt is (limitáltan 40 fő) székfoglalót kellett tartani, e mellett azonban egész közművelődési intézmény-hálózatot helyettesített. Hangversenyeket, kiállításokat rendezett, folyóiratot adott ki és rendszeresen tartottak ismeretterjesztő előadásokat is. Lehet ugyan mosolyogni a negyven halhatatlan vidéki magyar másolatán, ha azonban megnézzük a tag-névsort, elismerésünket nem tagadhatjuk meg tőlük. Juhász Gyula, József Attila, Koszta József, Medgyessy Ferenc, Illyés Gyula, Lyka Károly tartoztak - többek közt - tagjai sorába. Figyelemre méltó, hogy bár Vásárhelyen 1944. október 8-án felszabadult, a Társaság működését mégis csak 1946. közepén kezdte meg. Annál az egyszerű oknál fogva, hogy az itthonlé-

vő tagok magától értetődőnek vették, amíg Galyasi Miklós munkaszolgálatos hadifogságából - a Szovjetunióból - haza nem érkezik, nincs értelmé, erkölcsi alapja a Társaság újjáalakulásának. Ilyen nagymértékben értékelte a társaság titkáranak a közösség, a mindannyiuk érdekében kifejtett munkáját. Ezt a közösséget egyébként az európai humanizmus szelleme hatotta át, benne a türelem és megértés fontos szerepet kapott. Egyetlen példát erről: a Társaság folyóirata, a Puszták népe koalíciós politikai arcú mutatót és benne helyet kapott a várospolitikai is. Tisztább irodalmi jellegű folyóiratot alapítottak Vörös István és Moldvay Győző költők, Dél-sziget címmel. Önmagában abból a helyzetből, hogy egy ekkorra vidéki városban egyszerre két folyóirat létezett, következett bizonyos rivalizáció. Mégis többen -mindkét folyóiratban írtunk egyszerre anélkül, hogy a szerkesztők közül bármelyik is kifogásolta vagy netán haragszomrádot játszott volna emiatt. A központosítás erősödésével, az értelmiség iránti bizalmatlanság fokozódásával, mint az országban mindenütt a hasonlóakat, a Tornyai Társaságot is feloszlatták 1949-ben. A részben helyette létrejött szervezetek, ITT, MTESZ, nem tudták betölteni a műhely szerepét, nem tudtak igazi alkotó közösségekké válni. Egyedül a képzőművészet területén alakult ki Vásárhelyen, mint erre már utaltunk, országos jelentőségű műhely. Jelenleg előkészítés alatt áll a Társaság újjászervezése, annak érdekében, hogy a korábban megalkult Németh László Társaság mellett elősegítse, lehetővé tegye új értelmiségi alkotóműhely létrejöttét, remélve, hogy az tevékenységével, kisugárzásával gazdagítja majd a város szellemi életét.

Szólnunk kell még arról a Társaság kapcsán, hogy Németh László tolsztoji ívelésű regényében, -az Égető Eszterben - megalkotta saját vásárhelyi tapasztalatai, élményei alapján a csomorkányizmus fogalmát, (Csomorkány a város egyik külterületi határrésze külterületi határrésze évszázados templomrommal). Németh László a csomorkányizmusban a kisvárosi,

vidéki társadalmi közegnek azt a lehúzó, kicsinyes, anyagiasságát mutatja be, amely a más közegben kibontakozható tehetségeket eltorzítja, különcökké teszi. Némert túl szigorú a moddal kapcsolatban, mert Tornyait is besorolja a csomorkányiak közé, holott az ő életműve, vitathatatlanul része az egyetemes magyar művészettörténetnek. Ezentúl pedig, ha nem is a csúcson, de Hallgató Sándor Shakespeare-fordításai, Bozsó tanár Virginia Wolf fordítása, Gulácsy doktor népzenei gyűjtése szintén részei a magyar kultúrának. Előhegyek, dombok, halmok nélkül a kultúra csúcsai sem létezhetnek. Az itáliai reneszánsz csodálatos gazdagsága arra tanít, hogy a részek gazdagsága által gazdag igazán az egész.

A felszabadulás utáni első időben a politikai demokratizmust szélesen, a művészeti életre is kiterjesztően értelmezték. Ennek jegyében rendeztek 1945-ben olyan képzőművészeti kiállítást, amelyben ötvenegy (!) kiállító művei szerepeltek. Egy helyen mutatták be Tornyai, Endre Béla, Kohán alkotásait és helyi festegető széplelkek munkáit. Ez a minőségi elvet mellőző válogatás, a kapuk ilyen szélesre tárása nem vállaltott folytathatóvá, hagyománnyá. Sokkal eredményesebbé vált az a rendező-szervező elv, amelyet az először 1954-ben elindított és mai napig is élő Vásárhelyi Őszi Tárlat esetében alkalmaztak. Elsődleges célként az szerepelt, hogy a többi kiállítástól eltérő, sajátos karakterű tárlatot hozzanak létre. Ennek érdekében csak azokat hívták meg a kiállításra, akik valamilyen módon kötődnek, kapcsolatban állnak a várossal. A munkakapcsolatot a Művészeti Alapnak a városban, a Virág utcában és a közeli Mártélyi Tiszaparton működő alkotó-házai teremtettk meg és szélesítették is. Ezáltal a magyar képzőművészet számos alkotója került kapcsolatba tájjal és a benne élő, munkálkodó, azt alakító emberrel. Az emberi kapcsolat kialakulását sajátosan segítette a művészek jórésznél meglévő népművészet iránti gyűjtő szenvedély. Ez készítette őket arra, hogy járják a tanyavilágot butella, bokály, korsó, tányér után kutatva és nagyon örültek, ha netán "raa-

dásként" egy szuszék vagy gondolkodószek is akadt. Ezek a találkozások az "üzleti" tárgyaláson túl jónéhányuknál emberi kapcsolatot is teremtettek. A tőlük gondolkozásban és foglalkozásban is távolosó paraszti világgal való közelebbi ismerkedést jelentették. Mindez elősegítette, hogy ezek a látszólag külsődleges kapcsolatformák eszmei összekötő erővé, közösségi, műhelyteremtő alapokká váltak. Egy évtized alatt kibontakozott, érzékelhetővé vált a műhelynek az az arca, azok a jellemzői, amelyek miatt vásárhelyi műhelyt illetőleg vásárhelyi iskolát emleget a magyar művészettörténet. A közösség művészeti magatartásbeli, etikai alapjai az eltelt három évtized alatt sem változtak, pedig csak rövid ideig, a hatvanas évek közepén álltak a művészeti élet előterében és elismertségében az itt kibontakozott törekvések. Az ötvenes években megkapták a nacionalista címkét, mert vállalták a magyar művészet nemzeti hagyományát. Illették őket narodnyik jelzővel is, mert nem voltak közömbösek a paraszti világ iránt és egyes kritikusai misztikusnak is ítélték ezt a művészetet, mert a "szocreál" által megkövetelt fotónaturalizmustól különböztek. Azután a hatvanas évek közepétől, amikor a magyar művészeti élet ingája az ellenkező irányba, a neoavangárd felé lendült ki, a jelzők változtak és megrekedtek, konzervatívnak értékelik egyes kritikusok a vásárhelyi művészetet. Így tehát a közösséghez tartozást, a hűség és következetesség vállalása is jelentette és jelenti. Vállalását annak, hogy nem alkalmazkodva a művészet-politika és kritika éppen aktuális felfogásához, a műhely tagjai, résztvevői a művészeti élet periferiájára kerülhetnek. Mindez ugyanakkor éppen, mert az elítélést és a mellőzést igaztalannak tartják, összekötő kapcsot is jelent a műhely tagjai számára. Kialakítva a védekezés mellett és helyett a küldetésbe vetett hit csakazértis reakcióját, az "itt állok másként nem tehetek" elszántságát. A műhely eszmeisége alig változott ugyan, a résztvevő alkotók személye azonban elég jelentősen cserélődött. Voltak akik úgy érezték, hogy alkotói útjuk továbblépését a hagyománytól való eltávolodás szolgálja és elmaradtak

a műhely munkaszervezeteként szereplő Őszi Tárlatról. Mások éppen az itteni törekvések iránti rokonszenvük, azzal való azonosulásuk kifejezéseként a tárlatra, sorsközösséget vállalva a műhely tagjaival, törekvéseivel.

A kialakult közösség meghatározó alapja a művészeti magatartás és etika azonossága. E mellett azonban a műhely összetartó erejét a személyi kapcsolatok és alkalmi találkozások is fokozzák. Sajátos, hogy az Őszi Tárlat kiállító művészei milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a tárlat nyitást követő kollégiumi közös ebédnek és a termelőszövetkezeti, állami gazdasági kiállításnak, valamint a mártélyi művésztelepi, tiszaparti séta-programnak, mint a tárlat kiegészítő eseményeinek, rendezvényeinek. Pedig a közös ebédért, ha nem is éttermi árat, de teljes önköltségi térítést kell fizetniük. A közös rendezvények a résztvevők személyes vallomása, értékelése szerint a baráti beszélgetések eszmecserék révén válnak élményteljessé és emlékezetessé.

A Vásárhelyi Műhely tulajdonképpen, egy nagyobb és egy szűkebb kört foglal magában. Az első döntően szellemi alkotói közösség és viszonylag kevesebb az emberi-kapcsolati, lélektani eleme. A szűkebb kört a Vásárhelyen élő művészek alkotják. Ez utóbbiak - szemben a Vásárhelyi Műhely tágabban értelmezett résztvevőivel, akik nagyrésze csak egy alkalommal Őszi Tárlat idején kerül kapcsolatba egymással -, szinte naponta találkoznak. Ez a helyzet kötőelemet is jelent a műhely számára, de bizonyos idő elteltével feszültség forrását is magában hordja. Ezek egy része a művészi alkotómunka sajátosságából, mérséke társadalmi hatásokból táplálkozik. A vásárhelyen élő művészek közel fele nincs állandó munkaviszonyban, úgynevezett "szabadúszó", csak alkotói munkájából él. Ez a munka jobbára egyéni tevékenységet jelent és így - általában - még az az alkalmazkodó készség sem alakul ki, ami egy-egy munkahelyen az egymásra utaltságból törvényszerűen létrejön. Egyéni alkotói tevékenységről van tehát szó, amely azonban, eltérően az irodalomtól leginkább kiállítások keretében, tehát egy közös térben kerül összehasonlításra, megmértetésre.

Miután a művészi teljesítménynek nincs egzakt mérési-módszere rendkívüli nagy tere van a szubjektív megítélésnek. A művészi alkotómunkához szükség van bizonyos szintű önértékelésre, olykor azonban ez jelentősen eltér a szakmai ítélettől. A műhelyalkotóinak egy része a szűkebb szakmai sikertelenséget közönség- és vásárlói sikerrel kompenzálja. Ha ez sem ad megfelelő nyugalmat, akkor legtöbbször a környezetben, a közösség magatartásában keresi az okot. Ez azonban már legtöbbször a műhely keretein kívül történik. Elszakadva az általa nem vállalt saját művészi érvényesülését nem segítő, illetőleg a létrehozott értékeket el nem ismerő közösségtől. Ez a magatartás az alkotói sikertelenség okát teljes egészében a környezetben keresi. Ennek lehettünk tanúi a Művészet folyóiratban 1979 végén megjelent vitában. Ennek teljes ellentéte a műhely szakmailag legelismertebb (Munkácsy díj, érdemes és kiváló művészi elismerés) alkotójának Németh Józsefnek a Magyar Nemzetben megjelent nyilatkozata, mely szerint, "aki itt nem tud dolgozni akássa fel magát". A nyilatkozat első pillanatra rendkívül kegyetlen, de nemcsak mások, hanem önmaga iránt is az. Azt jelenti, hogy ha nem tudja megvalósítani életművét, kitűzött célját, akkor nem hivatkozhat semmiféle külső körülményre. A műhely létezésének, mint minden közösségnek ahhoz, hogy egyáltalán fennmaradjon, szüksége van bizonyos játékszabályok betartására. Egy-egy alkotó azonban olyan mértékben autokratikus, hogy képtelen közösségben élni és elvitatja azt az elemi jogát is a közösségnek, hogy létezésének bizonyos formáit maga határozza meg.

Eddig a műhely önszerveződéséről, hivatalos szervezeti forma nélküli létéről, alkotóközösségi működéséről beszéltem. Szükséges azonban a formális, hivatalos keretről, szervezetről is beszélni. Ez a szocializmus társadalmi viszonyainak centralizált és egységesítő törekvéséből következik. A magyar képzőművészek hivatalos szakmai, társadalmi szervezete, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, melynek 1964-ben hozták létre szervezeti területeit. Eredetileg hat ilyen területi szervezet létezett Győr, Veszprém, Pécs, Miskolc, Szolnok és Hódmező-

vásárhely székhellyel. Ez utóbbihoz csak kétféle, Békés és Csongrád - benne Szeged megyei város - tartozott, a Dunántúli két szervezet négy-öt megyét is magába foglalt. Az így felülről létrehozott szervezet sohasem vált műhellyé, sőt közösséggé sem. Mind a mai napig megtartotta adminisztratív jellegét. Több mint két évtizeden át rendkívüli erőfeszítésbe került, hogy ezen az adminisztratív kereten túllépjen. Megrendezték ugyan a szervezetbe tömörült művészek éves, majd két éves seregszemléjét, a Délalföldi Tárlatot annak érdekében, hogy a szervezeti-igazgatási keret tartalmát is kapjon. Ezekon a szervezeti kiállításokon azonban a szervezethez tartozók közül jó néhányan nem vettek részt. A korábban négy városban bemutatott tárlat egy helyre szűkölt és évenkénti megrendezés helyett két éves "vetésforgóra" tért. Érthető, hogy ennek a formális szervezetnek a kereteit szinte meglepte óta feszegették a művészek, eddig jórészt sikertelenül. A hetvenes évek közepén Hajdu-Bihar és Szabolcs megye vált ki, a szolnoki székhelyű Középmagyarországi Szervezetből. A nyolcvanas évek elején Szentendre székhellyel önálló Pest megyei szervezet jött létre. A legutóbbi Bács megyei önállósulási törekvést csak a Szövetség költségvetési, pénzügyi lehetőségeinek elégtelensége miatt sikerült elodáznia.

Szerény véleményem szerint a kulturális műhelyek létrejöttének és fennmaradásának, lehető hosszú életének alapja az azonos alkotói magatartás, etika és az emberi kapcsolatok elemi szintje.

A társadalmi önszerveződés folyamata megindult és mai közéleti légkörünk nemcsak lehetővé teszi, de ösztönzi is ezt a formát. Ha a formális szervezetek megmaradnak is, az eredményes alkotó munka kereteivé az önkéntesen létrejött közösségek válnak majd. Felhívom szíves figyelmüket arra, hogy ne tévesszen meg bennünket az utóbbi években elburjánzott alkotóközösség kifejezés. Ezek legtöbbször tisztán üzleti alapon jött létre. A hivatalos vállalati formánál anyagilag kedvezőbb és közvetlenebb műkereskedelmet folytat.

A Vásárhelyi művészet első virágkora néhány művész lazább együttműködésének, emberi, baráti kapcsolatának eredményeként jött létre, bontakozott ki. A vásárhelyi művészet reneszánsza, - mely az 50-es években indult és három évtizeden át ma is tart - egy szélesebb szellemi és emberi közösség cementje által él és létezik. Ez a szellemi közösség művészi magatartás, és etika a realizmus hagyományainak talaján gyökerezik.

Lényeglátóan és lakonikus rövidséggel erre utalva minősíti a Művészeti Kislexikon Vásárhelyt az "újrealizmus központjának". A műhely alkotóinak tehetsége, alkotóereje és közösségi érzése kellő biztosítékot nyújt arra, hogy ezt a szerepét továbbra is betöltsi és új, értékes művekkel gazdagítsa az egyetemes magyar művészetet.